

УДК 811.161.2'81:39

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268643>Галина Гримашевич*

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИСУДКА В АКТОВІЙ КНИЗІ ЖИТОМИРСЬКОГО ГРОДСЬКОГО УРЯДУ 1611 РОКУ

У статті проаналізовано способи вираження присудка в Актівій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року. Основним джерелом для дослідження вказаного головного члена речення стала зазначена вище пам'ятка офіційно-ділового стилю початку XVII ст. Саме стиль актовієї книги зумовив функціонування присудка здебільшого у формах минулого часу з огляду на запис судових справ про вже вчинені злочини. Метод вибірки аналізованого матеріалу та методика лінгвостатистики дали підстави констатувати, що найбільш уживаний простий дієслівний присудок (950 словоформ) у пам'ятці виражений дієсловом у формі минулого часу здебільшого доконаного виду переважно чоловічого роду, оскільки як писарі, так і скаржники в основному були особами чоловічої статі, хоча водночас зрідка зафіксовано й присудки у формах жіночого роду, множини, спорадично – теперішнього та майбутнього часу. Крім того, відзначено функціонування простих дієслівних присудків зі збереженням давніх дієслівних форм минулого часу перфекта та рідко плюсквамперфекта. Складений дієслівний присудок (66 уживань) у досліджуваних офіційно-ділових текстах традиційно складається з допоміжного дієслова в усіх часових формах й найчастіше слова **повинень** та інфінітива із суфіксом **-ти**. Частоту функціонування демонструє і складений іменний присудок, ужитий у пам'ятці 47 разів, із переважанням дієприкметника як основного складника цього головного члена речення здебільшого в сполученні з дієсловом-зв'язкою **бути** в різних часових формах. Належність пам'ятки до офіційно-ділового стилю зумовила частоту використання присудків, виражених дієслівною формою на **-но**, **-то** (149 уживань). Проаналізована система вираження присудка в Актівій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року підтверджує загальну тенденцію функціонування цього головного члена речення в означений період староукраїнської мови в пам'ятках офіційно-ділового стилю.

Ключові слова: Актова книга Житомирського гродського уряду, пам'ятка офіційно-ділового стилю, присудок, простий дієслівний присудок, складений дієслівний присудок, складений іменний присудок.

Hrymashevych Halyna. Ways of Predicate Expressing in the Act Book of the Zhytomyr Hrodsky Government of 1611.

The article analyzes the ways of predicate expressing in the Act Book of the Zhytomyr Hrodsky government in 1611. The main source for the study of the specified main part of a sentence was the above-mentioned manuscript of the official business style of the beginning of the 17th century. It is the style of the act book that determined the functioning of the predicate mostly in the past tense forms, given the record of court cases about already committed crimes. The method of sampling the analyzed material and the technique of linguistic statistics gave reasons to state that the most used simple verb predicate (950 word forms) in the manuscript is expressed by a verb in the form of the past perfect tense, mostly masculine, since both the scribes and the complainants were mostly masculine gender, although at the same time predicates in the forms of the feminine gender, the plural, and sporadically the present and future tenses are also occasionally recorded. In addition, the functioning of simple verb predicates with the preservation of ancient verb forms of the past tense perfect and rarely the plusquamperfect were noted. The compound verb predicate (66 usages) in the studied official business texts traditionally consists of an auxiliary verb in all tenses and most often the word **must** and an infinitive with the suffix **-ty**. The frequency of functioning is also demonstrated by the compound nominal predicate, used 47 times in the manuscript, with the predominance of the verb-adjective as the main component of this main member of the sentence, mostly in combination with the linking verb **to be** in various tense forms. The fact that the manuscript belongs to the official-business style determined the frequency of the use of predicates expressed by the verb form in **-no**, **-to** (149 usages). The analyzed system of expressing the predicate in

* Галина Гримашевич, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, Україна); e-mail: h_hrymashevych@ukr.net.

the Act Book of the Zhytomyr Hrodsky government in 1611 confirms the general tendency of the functioning of this main part of a sentence in the specified period of the Old Ukrainian language in manuscripts of the official-business style and demonstrates its persistence to the modern period.

Keywords: Act Book of the Zhytomyr Hrodsky government, manuscript of official-business style, predicate, simple verb predicate, compound verb predicate, compound noun predicate.

Проблеми історії мови загалом та історичного синтаксису зокрема впродовж останніх десятиріч стали активно порушувати українські мовознавці, адже синтаксична система української мови різних періодів її існування є не тільки відображенням граматичних процесів, а й показником розвитку мови як цілісного утворення, оскільки в синтаксисі акумулюються й одиниці інших мовних рівнів. Дослідження синтаксису української мови з позиції діяхронії представлено в напрацюваннях таких мовознавців, як С. Бевзенко, У. Єдлінська, І. Слинько, О. Безпалько, С. Самійленко, Л. Булаховський, А. Москаленко, О. Мельничук, та ін. Водночас актуальні питання сучасного синтаксису з оперттям на історію синтаксичної науки для демонстрації тягlosti синтаксичної системи від давніх періодів до сучасності представлено в дослідженнях А. Грищенка, М. Плющ, М. Каранської, К. Городенської, Н. Гуйванюк, І. Вихованця, А. Загнітка, Н. Іваницької, та ін.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року (упорядники – А. Матвієнко та В. Мойсієнко; відповідальний редактор – В. Німчук) хоча й перебувала в полі зору науковців, однак ще не була об'єктом системного дослідження загалом та щодо способів вираження в ній різних видів присудків зокрема. Уведення до наукового обігу завдяки публікації зазначеного й подібних видань уможливило здійснення історико-лінгвістичних студій з огляду на представлений у них надійний фактичний матеріал.

Зазначимо, що В. Мойсієнко як упорядник у вступі до видання докладно проаналізував лінгвальні риси пам'ятки, зацентрувавши переважно увагу на лексичній системі, фонетичних рисах у царині вокалізму й консонантизму, словотворі відзначених мовних одиниць, морфологічній системі, насамперед словозміні іменника, дієслівних утвореннях, прислівникових одиницях, хоча синтаксичні особливості проаналізовано принагідно [Мойсієнко 2002, с. 14–16] з увагою до складних синтаксичних конструкцій, що підтверджує актуальність пропонованої розвідки про способи вираження присудка в зазначеній актовій книзі, адже про особливості функціонування цього головного члена речення не вказано.

Об'єкт дослідження – Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року з огляду на функціонування в ній різних видів присудків.

Мета статті – проаналізувати способи вираження присудків у зазначеній пам'ятці офіційно-ділового стилю.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначимо, що досліджувана та інші актові книги Житомирського гродського уряду, які було опубліковано на початку ХХІ ст., неодноразово ставали об'єктом наукового дослідження з огляду на цікавий у мовному плані матеріал цих пам'яток офіційно-ділового стилю. Зокрема, фонетичні особливості північноукраїнського наріччя, зокрема й на основі актових книг Житомирського гродського уряду, ґрунтовно дослідив В. Мойсієнко [Мойсієнко 2006]; лексична система привернула увагу В. Титаренко, яка зосередила увагу на лексичних формулах книги 1611 року [Титаренко 2004], дослідила германізми, ужиті в пам'ятках офіційно-ділового

стилю північноукраїнського наріччя XVI–XVII ст. [Титаренко 2011], та назви одягу німецького походження [Титаренко 2011]; Г. Гримашевич проаналізувала одяг поліщука-шляхтича за матеріалами житомирських актових книг [Гримашевич 2007]; Л. Ящук на основі низки пам'яток із теренів Житомирщини, зокрема й актових книг, дослідила антропонімікон XVI–XVII століття [Ящук 2019; Ящук 2020]; О. Крижанівська розглянула структурні типи числівників в Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року [Крижанівська 2010]; Л. Гула вивчала назви грошей у мові актових книг Житомирського міського уряду [Гула 2015]. Водночас особливості вираження присудка в Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року не стали предметом належної уваги, що й спонукало нас до його дослідження.

Виклад основного матеріалу. Опрацювання Актової книги Житомирського гродського уряду 1611 року дає підстави виокремити різні види присудків за структурою (простий та складені дієслівний й іменний), хоча не всі вони мають однакову частоту використання.

Найбільш уживаним (950 фіксацій) є простий дієслівний присудок, виражений дієсловом у формі минулого часу чоловічого роду: *зложи(л)* (с. 37; тут і далі подаємо номер сторінки з досліджуваної пам'ятки); *оповедал* (с. 37, 153, 157–158); *положилъ* (с. 38, 147); *стреля(л)* (с. 39); *поруба(л)* (с. 39); *плазоваль* (с. 39); *раниль* (с. 39); *ω(т)прави(л)* (с. 160); *заборони(л)* (с. 160); *у(с)противил* (с. 160); *умы(с)ли(л)* (с. 160); *вышо(л)* (с. 339); *пусти(л)* (с. 340); *аре(н)дова(л)* (с. 340); *ужива(л)* (с. 341); *держа(л)* (с. 341); *ωписа(л)* (с. 341); *допу(с)ти(л)* (с. 346, 347); *недопусти(л)* (с. 349); *захова(л)* (с. 327); *назначи(л)* (с. 327); *проси(л)* (с. 317); *добыва(л)* (с. 303); *поруба(л)* (с. 303); *вылама(л)* (с. 303); *позадава(л)* (с. 303); *каза(л)* (с. 295); *проси(л)* (с. 130, 136, 289); *не за(с)та(л)* (с. 281); *све(т)чилъ* (с. 263); *припоручи(л)* (с. 264); *ω(т)рыма(л)* (с. 264); *присыла(л)* (с. 260); *станови(л)* (с. 260); *приня(л)* (с. 262, 264); *покра(л)* (с. 261, 263); *поклада(л)* (с. 261); *не учини(л)* (с. 261, 263); *повола(л)* (с. 263) тощо, що зумовлено як належністю до осіб чоловічої статі самого писаря та більшості позивачів-скаржників, розповіді яких записано. Спорадично відзначаємо форми минулого часу жіночого роду: *поклала* (с. 2, 225); *оказовала* (с. 13), *не учинила* (с. 32); *дошла* (с. 38), переважно в описах тих справ, учасниками яких були жінки або які їх стосувалися.

Часто вживаним є простий дієслівний присудок, виражений дієсловом минулого часу у формі множини: *вне(с)ли* (с. 38); *побрали* (с. 48); *нае(ж)дзали* (с. 47); *взяли* (с. 49); *приехали* (с. 57); *узели* (с. 56); *пограбили* (с. 56); *побили* (с. 70); *постреляли* (с. 70); *посекли* (с. 70); *поранили* (с. 70); *просили* (с. 83); *выехали* (с. 97); *утопи(л)и* (с. 132); *при(з)нали* (с. 138); *забили* (с. 138); *выволокли* (с. 138); *мо(р)довали* (с. 138); *утопили* (с. 138); *позычили* (с. 141); *поступили* (с. 141), та ін. Такі присудки функціонують у мовленні скаржників, які описують учинені щодо них та їхнього господарства злочини, надаючи висловлюваному масштабності скоєного.

Прості дієслівні присудки, виражені дієсловами теперішнього часу, також фіксуємо в досліджуваній актовій книзі здебільшого у формі першої особи однини, що цілком закономірно, оскільки передано суть скарги від імені першої особи: *сознаваю* (с. 37, 40, 42, 103, 122, 133, 144, 145, 150, 151, 152, 156, 157–158, 160, 163, 165, 169, 190, 197, 210, 213, 222, 234, 238, 243, 246, 266, 267, 272, 273, 285, 287, 294, 301, 343); *доношу* (с. 39); *ωзна(и)мую* (с. 45, 248, 257, 262); *ω(з)на(и)мую* (с. 145); *ωборачаю* (с. 146); *ω(т)писую* (с. 116); *не ведаю* (с. 173);

подаю (с. 176); маю (с. 191); *де(р)жу* (с. 191); *придаю* (с. 204); *даю* (с. 41, 151, 248); *чиню* (с. 251). Фіксуємо і присудки, виражені дієсловами третьої особи однини (*задаєть* (с. 45); *мишьякет* (с. 153); *позыває(т)* (с. 153, 227); *не чини(т)* (с. 155); *входи(т)* (с. 191); *позыває(т)* (с. 221, 222); *припозыває(т)* (с. 223); *несе(т)* (с. 231); *докладає(т)* (с. 39); *обмовляє(т)* (с. 32, 148–149, 152) та множини: *о(б)мовляю(т)* (с. 41, 156, 163, 169, 171, 172, 210, 257, 273, 280, 285, 323); *не мають* (с. 142); *маю(т)* (с. 31, 111, с. 140, 153, 225); *мишкаю(т)* (с. 147); *знаю(т)* (с. 196), хоча значно рідше. Зазначимо, що форми теперішнього часу фіксуємо в основному в заповідях. Водночас мовознавці зауважують, що в староукраїнський період дієслова одного часу могли виступати у значенні іншого, насамперед це стосується функціонування форм теперішнього часу в значенні минулого (теперішній історичний) [Безпалько 1962, с. 253], хоча в досліджуваній пам'ятці такого явища не спостерігаємо.

Прості дієслівні присудки у формі майбутнього часу – явище спорадичне в досліджуваній актовій книзі, причому відзначаємо приблизно однакову кількість їх у простій формі доконаного виду: *приє(д)е* (с. 64); *заплати(т)* (с. 159); *уступлю* (с. 191); *припадут* (с. 198); *не занехає(т)* (с. 204) та складеній формі недоконаного виду: *належити буде(т)* (с. 181); *спадывати буде(т)* (с. 191); *судити се буду(т)*, *буде(т) веда(ти)* (с. 225); *те(р)ни(ти) буду* (с. 254); *належити буде(т)* (с. 210), навіть в одному реченні фіксуємо паралельне вживання одразу двох форм: *припадуть и судитися будуть* (с. 81). Аналізуючи функціонування різних видів присудків у староукраїнській мові, О. Безпалько зазначав, що великого поширення набули прості присудки в аналітичній формі майбутнього часу з інфінітивом [Безпалько 1960, с. 33], хоча, очевидно, з огляду на стиль пам'ятки чи особливості представлення матеріалу писарем така форма в досліджуваній актовій книзі представлена лише спорадично, як і загалом присудки у формі майбутнього часу. Водночас відзначаємо один раз використаний інфінітив на *-чи*, уживаний на позначення складеної форми майбутнього часу, який не характерний для представленої території: *мо(чи) не будемо* (с. 227), а також складену форму *не буде(т) влада(л)* (с. 177), які сьогодні є репрезентантами діалектів південно-західного наріччя. Наявність таких форм простого дієслівного присудка можемо пояснити, очевидно, особливостями мовлення скаржників, які, можливо, були якось пов'язані з іншими теренами тогочасної України.

В. Мойсієнко в передмові до книги зазначав, покликаючись на напрацювання В. Німчука, що характерною морфологічною рисою вживання дієслів у північноукраїнських пам'ятках цього періоду є форми першої та другої осіб однини та множини минулого часу, супроводжувані залишками колишнього допоміжного дієслова бути в теперішньому часі [Мойсієнко 2002, с. 12]. Текст досліджуваної актові книги підтверджує цю думку, причому здебільшого спостерігаємо наявність двослівних дієслівних форм із дієсловом-зв'язкою в постпозиції: *оповеда(л) е(с)ми* (с. 165, 169, 170, 172, 247, 248, 278, 327); *положилъ е(с)ми* (с. 37, 125, 156, 165, 166, 171, 172, 197, 243, 247, 257, 279, 295, 300); *зложилъ е(с)ми* (с. 38, 73, 123, 125, 168, 221, 223, 234, 295, 322); *виде(л) е(с)ми* (с. 59, 84, 85, 209, 214, 215, 219, 236); *е(с)ми каза(л)* (с. 66); *да(л) есми* (с. 72, 126, 296); *пода(л) есми* (с. 73, 272); *ехали е(с)мо* (с. 82); *е(з)ди(л) е(с)ми* (с. 98, 163); *ро(с)каза(лъ) е(с)мъ* (с. 100); *оказа(л) и оповеда(л) е(с)ми* (с. 118, 220, 222, 150, 156); *положи(л) и уво(т)кну(л) е(с)ми* (с. 123, 220); *на(з)начи(л) е(с)ми* (с. 125); *мела е(с)ми* (с. 131); *рутили(с) е(с)мо* (с. 138); *за(с)тали е(с)мо*

(с. 140, 190, 281); *пустили есмо* (с. 141); *дали е(с)мо* (с. 143); *ω(т)несль е(с)ми* (с. 150, 234, 249); *уткну(л) е(с)ми* (с. 164, 327); *рекь е(с)ми* (с. 174); *жада(ли) е(с)мо* (с. 180); *ω(г)леда(л) е(с)ми* (с. 215); *за(с)тави(ли) е(с)мо* (с. 225); *по(с)тупили е(с)мо* (с. 225, 339); *посыла(л) е(с)ми* (с. 235); *да(л) е(с)ми* (с. 264); *поведа(л) е(с)ми* (с. 294, 295); *ωдвола(л) е(с)ми* (с. 312); *е(з)дили (с)мы, были (с)мы* (с. 328); *позычили е(с)мо* (с. 225); *да(л) е(с)ми бы(л)* (с. 239), хоча в тексті книги відзначаємо вісім репрезентантів таких утворень із допоміжним дієсловом у препозиції: *е(с)ми ω(т)ышо(л)* (с. 173); *е(с)мо видели* (с. 83); *е(с)мо не за(ра)бляли* (с. 102); *есмо узали* (с. 140); *е(с)ми бы мела* (с. 191); *есми ехаль* (с. 191); *е(с)мо со(з)нали* (с. 229); *е(с)ми жада(л)* (с. 281). Водночас фіксуємо й низку однослівних утворень, у яких дієслово бути у формах теперішнього часу в різних фонетичних варіантах увійшло до складу самого дієслова минулого часу: *положиле(м)* (с. 38, 40, 41, 43); *ωповедаломь* (с. 38, 166, 171, 197, 199, 217, 231, 266, 285, 295, 322, 323, 340); *чекала(м)* (с. 31, 32); *ехалемь* (с. 39); *былемь* (с. 39); *даломь* (с. 44, 50, 210, 266, 280, 287); *зложиломь* (с. 45); *видело(м)* (с. 85, 138); *со(з)нава(м)* (с. 95); *придале(м)* (с. 130); *указовале(м)* (с. 134); *давало(м)* (с. 134); *зе(з)нава(м)* (с. 164); *взяле(м)* (с. 183); *видело(м)* (с. 189); *приехале(м)* (с. 191); *ωтримало(м)* (с. 253); *вы(з)навае(м)* (с. 255); *е(з)дило(мь)* (с. 267); *зазнава(м)* (с. 285); *приехало(м)* (с. 289); *со(з)нава(м)* (с. 290). Функціонування значної кількості представлених форм присудка підтверджує думку О. Безпалька про те, що основною формою вираження простого присудка минулого часу в староукраїнський період був не аорист чи імперфект, а перфект, а особливість староукраїнських пам'яток полягає в тому, що вони довго фіксують форми перфекта з допоміжним дієсловом чи з його скороченою формою. Великого поширення набули прості присудки в аналітичній формі майбутнього часу з інфінітивом [Безпалько 1960, с. 33].

Прості дієслівні присудки, виражені формами зворотних дієслів із часткою-постфіксом *-ся (-се)*, представлено в нелексикалізованій формі з вільним позиціонуванням цього елемента (як у препозиції, так і в постпозиції), причому з незначною перевагою другої: *се зрекаю* (с. 251, 254), *се рачи(ли)* (с. 230); *се пыта(л)* (с. 149); *се пришло* (с. 160); *ся забавя(л)* (с. 173); *то(р)гнули се* (с. 127); *то(р)гнула се* (с. 128); *да(л) се(с)* (с. 144, 152, 241); *станов(т) се* (с. 152); *упомина(л)е(м) се* (с. 232); *доведа(л) се* (с. 57); *положи(л) се* (с. 63); *бра(л) се* (с. 263). Лексикалізовану форму фіксуємо лише двічі: *ωсталосе* (с. 191) (... *ωсталосе мае(т)но(ст)* (с. 191)), *по(д)писали(сь)* (с. 230). Водночас в одному реченні відзначаємо одразу обидві форми: *записуємо ся и учищаємося* (с. 140), що свідчить про неусталеність процесу лексикалізації в представлений у пам'ятці період.

Особливістю функціонування простих дієслівних присудків у досліджуваних текстах є часте використання однорідних присудків (переважно у формі минулого часу), які повторюються в описі різних судових справ: *со(з)наль и подаль* (с. 32, 37, 39, 44, 121, 125, 133, 136, 137, 139, 145, 147, 157–158, 160, 162, 163, 165, 168, 169, 176, 179, 182, 183, 184, 188, 190, 197, 198, 206, 208, 209, 210, 213, 218, 220, 222, 224, 225, 228, 233, 237, 238, 239, 243, 244, 247, 248, 249, 255, 256, 257, 258, 262, 264, 265, 278, 279, 280, 284, 285, 287, 288, 289, 294, 301, 312, 314, 339, 340, 341, 343, 346); *писа(л) и присыла(л)* (с. 38, 47, 48, 55, 66, 126, 127, 135, 173, 207, 209, 215, 217, 232, 234, 283, 315); *забили и замо(р)довали* (с. 58, 235, 284, 325); *ωказа(л) и ωповеда(л)* (с. 147, 148, 152); *покладала и ωказовала* (с. 31); *ωповедала и ω(с)ве(д)чила* (с. 31); *не ω(т)дала и не заплатила* (с. 32); *не*

выкупила и не заплатила (с. 32); све(д)чи(л) и проси(л) (с. 46); умер и зшо(л) (с. 58); зе(л)жи(л) и (з)соромоти(л) (с. 76); не допу(с)ти(л) и борони(л) (с. 98); помо(р)доваль и позабия(л) (с. 109); заборонили и не допустили (с. 96); учинили и наслали (с. 96); оповедала и (с)ветъчила (с. 130); злупили и пощбрыва(ми) (с. 132); подали и по(с)тупили (с. 133); ω(т)да(л) и вывезлъ (с. 134); слыша(л) и виде(л) (с. 134, 139); въдають и знаютъ (с. 136); поведиль и привело(м) (с. 138); све(т)чи(л) се и оповда(л) (с. 178); забили и замо(р)довали (с. 178); ω(т)везли и (з)ложили (с. 179); ωказова(л) и ω(б)води(л) (с. 180); виде(л) и да(л) (с. 138, 326); ω(т)неслъ и воткну(л) (с. 295); приеха(л) и спыта(л) (с. 289); не хотели и не учинили (с. 282); ω(б)вола(лъ) и ωказа(л) (с. 267); побралъ и пограби(л) (с. 236); оповедали и ωказовали (с. 214, 246); увезалъ и подаль (с. 191); уведа(л) и подаль (с. 192); спорадично – у формі теперішнього часу: ведають и знаютъ (с. 187); не маемо и не будемо (с. 141); ωписую(т) и ω(б)я(с)няю(т) (с. 159); позывае(т) и припозывае(т) (с. 166); ведает и знает (с. 303); квитую и вызволяю (с. 144, 146), та ін.

Як засвідчує вибірка способів вираження простого дієслівного присудка з позиції доконаності / недоконаності дії, практично всі дієслова представлено у формі доконаного виду, що цілком очевидно, адже писарі чи позивачі здебільшого фіксували події, які вже відбулися: зрани(л) (с. 53, 76, 77, 91); побра(л) (с. 55); пограби(л) (с. 55); ω(т)провода(л) (с. 55, 135); приеха(л) (с. 56); поеха(л) (с. 136); увоткну(л) (с. 147); приеха(л) (с. 148); заходи(л) (с. 151); ω(с)ве(т)чи(л) (с. 159); не за(с)та(л) (с. 161); по(с)ла(л) (с. 161); указа(л) (с. 161); показа(л) (с. 161); за(с)тупи(л) (с. 162); възя(л) (с. 170); починили (с. 170); убили (с. 170); завола(л) (с. 173); розо(з)на(л) (с. 183); запалили (с. 188); побили (с. 188); згорела (с. 188); пошла (с. 188); побили (с. 193); поранили (с. 193); пограбили (с. 193, 194, 195; зранили (с. 193, 193, 194, 195); змо(р)довали (с. 193, 194, 195); спыта(л) (с. 316); выеха(л) (с. 316); ω(т)дали (с. 315); выконали (с. 315); допустила (с. 290); реквизиовали (с. 290); заборонила (с. 290); усыпали (с. 255), та ін. Форми недоконаного виду дієслів відзначаємо зрідка: проси(л) (с. 75, 204, 206, 231); чули (с. 127); коштова(л) (с. 130); чинила (с. 131); боронили (с. 162); не поступовали (с. 162); выходи(л) (с. 174); видели (с. 178); секли (с. 178); ме(л) (с. 178); проси(л) (с. 179); брала (с. 181); мовила (с. 191); приповедалъ (с. 192); не борони(л) (с. 192); били (с. 193); проси(л) (с. 196); прие(ж)джа(л) (с. 196); слыша(л) (с. 207); шедлъ (с. 208); менова(л) (с. 214).

Специфіка ведення документів ділового стилю зумовила частоту функціонування в досліджуваних текстах безособових односкладних речень з головним членом у формі присудка, вираженим дієслівною формою на **-но**; **-то** (149 уживань) з дієсловом-зв'язкою (у препозиції та постпозиції) чи без нього. Найчастіше фіксуємо дві основні аналітичні форми *принято* и *записано естъ* (с. 46, 103, 105, 121, 123, 132, 137, 139, 149, 151, 162, 163, с. 165, 168, 169, 176, 184, 188, 192, 197, 207, 208, 210, 211, 224, 232, 237, 257, 265, 283, 296, 297, 299); *е(ст) записано* (с. 42, 44, 67, 83, 122, 126, 127, 129, 130, 133, 134, 135, 150, 154, 156, 167, 171, 173, 175, 177, 179, 180, 181, 188, 190, 196, 205, 213, 215, 216, 217, 220, 221, 223, 224, 231, 233, 234, 238, 244, 247, 250, 255, 259, 272, 279, 280, 282, 284, 285, 288, 289, 290, 300, 302, 313, 314, 317, 322, 323, 324, 326, 327, 329, 330, 343, 347, 348, 359, 361), хоча відзначено й інші двослівні репрезентанти: *подано естъ* (с. 178); *наказано е(ст)* (с. 234, 327); *приписано е(ст)* (с. 129, 132); *поменено е(ст)* (с. 158); *е(ст) меновано* (с. 172) та однослівні: *бито* и *поранено* (с. 91); *починено* (с. 53); *поранено* и *по(с)треляно* (с. 175); *порушано* (с. 199);

забито, утоплено (с. 138); заплачено (с. 141); ударено (с. 77), пробито, прибито (с. 189); оказовано и обвожено (с. 207); не забито (с. 214); пытано (с. 191); побрано, по(г)раблено (с. 86, 105, 303). Водночас у багатьох реченнях фіксуємо паралельне функціонування обох форм: *принято и вписано е(ст)* (с. 38); *принято и описано е(ст)* (с. 38, 266); *принято естъ и вписано* (с. 80, 198, 264, 287); *описано, доложено е(ст)* (с. 89, 199, 221, 296, 297, 299). Такий спосіб вираження присудка спостерігаємо переважно в кінці написаних документів як висновок.

Крім простого дієслівного, відзначаємо функціонування в Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року складеного дієслівного присудка (66 репрезентантів) переважно з модальними дієсловами чи словами зі значенням можливості чи неможливості: *припасти и судити маю(т)* (с. 45); *мела была о(т)дати и ве(р)нути* (с. 47); *могу положити* (с. 61); *выве(з)ти и вы(с)тави(ти) мо(г)* (с. 245); *ме(т) не мо(г)ли* (с. 216); *мусело(м) уходити* (с. 65); *о(т)ехати муси(т)* (с. 162); *(с)ме(л) внести и ста(т)* (с. 66); *мають ставити и о(т)датъ* (с. 116); *маеть взяти* (с. 117); *маемо по(з)волити* (с. 227); *купова(ти) не маемо* (с. 227); *бы(л) повинень дать* (с. 121); *припасти маю(т)* (с. 122); *заступовати повинни буде(м)* (с. 142); *повин(н)и будемо заплати(ти)* (с. 143); *повинень выкона(т)* (с. 148, 149); *повине(н) выкона(т)* (с. 163); фіксуємо також ужитий один раз складений дієслівний присудок із фазовим дієсловом із семантикою початку дії: *почали заро(с)та(ти)* (с. 219). На відміну від простих дієслівних присудків, складені дієслівні використано значно рідше.

В Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року відзначаємо й функціонування складеного іменного присудка (47 фіксацій), іменна частина в якому виражена дієприкметником переважно з дієслівною зв'язкою у формі теперішнього (здебільшого в прикінцевій частині документа як висновок писаря про складання та запис певного документа) чи минулого (у відтворенні оповідей скаржників про вчинені злочини), зрідка – майбутнього часу (у висновках щодо майбутнього покарання за вчинене), причому зв'язка може бути як у препозиції, так і в постпозиції до основного компонента такого присудка: *е(ст) написана* (с. 43); *естъ описана* (с. 45, 52); *е(ст) присланы(и)* (с. 78); *е(ст) написана и доложена* (с. 124, 125); *е(ст) и буде(т) го(д)на* (с. 129); *е(ст) приня(т) и записанъ* (с. 143, 144, 230); *е(ст) обе(р)не(н)* (с. 206); *е(ст) уписа(н)* (с. 203); *е(ст) выданъ* (с. 203); *принять и вписанъ е(ст)* (с. 146, 241, 252, 255); *описана, доложена и обя(с)нена е(ст)* (с. 167, 170, 172, 234, 244, 247, 278); *зложо(н) е(ст)* (с. 198); *зложонъ естъ* (с. 94); *приня(т) и писа(н) е(ст)* (с. 246); *бы(л) забиты(и)* (с. 67); *бы(т) неви(н)ны(м)* (с. 67); *были побиты, потлучоны, поранены* (с. 68); *были покгва(л)чоны, пошкаражо(н)ы* (с. 68); *были побраны, полупены* (с. 68); *бы(ль) обточоны(и)* (с. 127, 128); *была записана* (с. 136); *спустошена была* (с. 142); *задана была* (с. 240); *о(д)несена буде(т)* (с. 174); *сужены буду(т)* (с. 158, 198, 247); *повине(н) буду* (с. 146), та ін.

Висновки. Отже, матеріали опрацьованої Актової книги Житомирського гродського уряду 1611 року як пам'ятки офіційно-ділового стилю староукраїнської мови дають підстави стверджувати, що найбільш уживаним був простий дієслівний присудок, виражений переважно різними формами дієслів минулого часу здебільшого dokonаного виду, із-поміж яких – і давні структури з допоміжним дієсловом **бути** у формі теперішнього часу в аналітичній та синтаксичній формах, значно рідше – теперішнього й майбутнього. Частоту функціонування демонструють присудки, виражені

дієслівними формами на **-но**, **-то** як неодмінний атрибут ділового мовлення. Складені присудки (дієслівний та іменний) ужито майже в однаковій кількості з незначною перевагою першого, причому основний спосіб вираження іменної частини в останньому – дієприкметник із дієсловом-зв'язкою. Досліджувані тексти судових справ актової книги дають повну інформацію про особливості функціонування присудка в представлений у пам'ятці період. Загалом проаналізовані способи вираження присудка є свідченням розвитку синтаксичної системи староукраїнської мови, яка, з одного боку, увібрала в себе елементи давніших епох, а з іншого – стоїть на шляху до заміни старих форм новими, подекуди завдяки варіантності демонструючи діалектний вплив.

ЛІТЕРАТУРА

- Безпалько, О. П., Бойчук, М. К., Жовтобрюх, М. А., Самійленко, С. П. і Тараненко, І. Й. (1962). *Історична грамати́ка української мови*. Київ, 506 с.
- Безпалько, О. П. (1960). *Нариси з історичного синтаксису української мови*. Київ, 236 с.
- Гришашевич, Г. (2007). Одяг поліщука-шляхтича у XVI–XVII ст. (за матеріалами актових книг Житомирського гродського уряду). [У:] *Волинь – Житомирщина*, 17, с. 149–158.
- Гула, Л. (2015). Назви грошей у мові актових книг Житомирського міського уряду XVI–XVII століть. [У:] *Волинь – Житомирщина*, 26, с. 84–87.
- Крижанівська, О. (2010). Числівникові форми в «Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року». [У:] *Волинь – Житомирщина*, 22/1, с. 93–99.
- Матвієнко, А. М. і Мойсієнко, В. М. (упоряд.) (2002). *Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року*. Житомир, 392 с.
- Мойсієнко, В. М. (2002). Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року (передмова). [В:] *Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року*. Житомир, с. 5–20.
- Мойсієнко, В. М. (2006). *Фонетична система українських поліських говорів XVI–XVII ст.* Житомир, 448 с.
- Титаренко, В. (2004). Лексичні формули в «Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року». [У:] *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 34, с. 39–45.
- Титаренко, В. (2011). Назви одягу німецького походження в північноукраїнських пам'ятках XVI–XVII ст. (на матеріалі текстів ділового стилю). [У:] *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 1, с. 159–166.
- Ящук, Л. (2019). Трилексемні антропонімічні формули в пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. [У:] *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 90, с. 69–75.
- Ящук, Л. (2020) Прізвищеві назви Житомирщини XVI–XVII ст. із посесивно-патронімічними суфіксами -ов- / -ев-, -ин-. [У:] *Волинь – Житомирщина*, 22, с. 111–118.

REFERENCES

- Bezpalco, O. P., Boichuk, M. K., Zhovtobriukh, M. A., Samiilenko, S. P. i Taranenko, I. Y. (1962). *Istorychna hramatyka ukrainskoi movy* [Historical grammar of the Ukrainian language]. Kyiv, 506 s. (in Ukrainian)
- Bezpalco, O. P. (1960). *Narysy z istorychnoho syntaksysu ukrainskoi movy* [Essays on the historical syntax of the Ukrainian language]. Kyiv, 236 s. (in Ukrainian)
- Hrymashevych, H. (2007). Odiakh polishchuka-shliakhtycha u XVI–XVII st. (za materialamy aktovykh knyh Zhytomyrskoho hrodskoho uriadu) [Clothes of polishchuk-noble in the 16th–17th cc. (according to the materials of the act books of the Zhytomyr Hrodsky government)]. [U:] *Volyn – Zhytomyrshchyna*, 17, s. 149–158. (in Ukrainian)
- Hula, L. (2015). Nazvy hroshei u movi aktovykh knyh Zhytomyrskoho miskoho uriadu XVI–XVII stolit [Names of money in the language of the act books of the Zhytomyr city government of the 16th – 17th cc.]. [U:] *Volyn – Zhytomyrshchyna*, 26, s. 84–87. (in Ukrainian)
- Kryzhanivska, O. (2010). Chyislivnykovi formy v «Aktovii knyzi Zhytomyrskoho hrodskoho uriadu 1611 roku» [Numeral forms in the «Act Book of the Zhytomyr Hrodsky Government of 1611»]. [U:] *Volyn – Zhytomyrshchyna*, 22/1, s. 93–99. (in Ukrainian)
- Matviienko, A. M. i Moisiienko, V. M. (uporiad.) (2002). *Aktova knyha Zhytomyrskoho hrodskoho uriadu 1611 roku* [Act book of Zhytomyr Hrodsky Government in 1611]. Zhytomyr, 392 s. (in Ukrainian)

Moisiienko, V. M. (2002). Aktova knyha Zhytomyrskoho hrodskeho uriadu 1611 roku (peredmova) [Act book of Zhytomyr Hrodsky Government in 1611 (foreword)]. [V:] *Aktova knyha Zhytomyrskoho hrodskeho uriadu 1611 roku*. Zhytomyr, s. 5–20. (in Ukrainian)

Moisiienko, V. M. (2006). *Fonetychna systema ukrainskykh poliskykh hovoriv XVI–XVII st.* [The phonetic system of the Ukrainian Polissia dialects of the 16th – 17th cc.]. Zhytomyr, 448 s. (in Ukrainian)

Tytarenko, V. (2004). Leksychni formuly v «Aktovii knyzi Zhytomyrskoho hrodskeho uriadu 1611 roku» [Lexical formulas in the «Act Book of the Zhytomyr Hrodsky Government of 1611»]. [U:] *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 34, s. 39–45. (in Ukrainian)

Tytarenko, V. (2011). Nazvy odiahu nimetskeho pokhodzhennia v pivnichnoukrainskykh pamiatkakh XVI–XVII st. (na materialy tekstiv dilovoho styliu) [Names of clothes of German origin in the Northern Ukrainian monuments of the 16th – 17th cc. (based on business style texts)]. [U:] *Filolohichni visnyk Umanskeho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Pavla Tychyny*. Uman, 1, s. 159–166. (in Ukrainian)

Yashchuk, L. (2019). Tryleksemni antroponimni formuly v pamiatkakh Zhytomyrshchyny XVI–XVII st. [Trilexical anthroponymic formulas in the sights of Zhytomyr region of the 16th – 17th cc.]. [U:] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 90, s. 69–75. (in Ukrainian)

Yashchuk, L. (2020) Prizvyshchevi nazvy Zhytomyrshchyny XVI–XVII st. iz posesyvnopatronimnymi sufiksamy -ov- / -ev-, -yn- [Surnames of the Zhytomyr region of the 16th – 17th cc. with possessive-patronymic suffixes -ов- / -ев-, -ин-]. [U:] *Volyn – Zhytomyrshchyna*, 22/1, s. 111–118. (in Ukrainian)

*Подано до редакції 11.08.2022 року
Прийнято до друку 14.09.2022 року*